

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАЦЕЛЮБНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті на підставі аналізу наукової літератури визначено структуру навчальної працелюбності школярів, яку представлено у вигляді взємопов'язаних компонентів - мотиваційно-цільового, інформаційно-когнітивного, операційно-діяльнісного, особистісно-рефлексивного. Автором проаналізовано зміст зазначених компонентів.

В статье на основании анализа научной литературы определена структура научного трудолюбия школьников, которая представлена в виде взаимосвязанных компонентов-мотивационно-целевого, информационно-когнитивного, операционно-деятельностного, личностно-рефлексионного. Автором проанализировано содержание указанных компонентов.

Based on the analysis of the academic literature the article defines the structure of students' scientific hardworking skills, which is presented as interrelated components: motive and object oriented, information and cognitive, operating and pragmatist, as well as personal and reflexive. The author has analyzed the contents of the given components.

Постановка проблеми. Головною метою навчання школярів було і залишається підготовка високоосвіченої, інтелектуально розвиненої особистості, тому пріоритетними завданнями, що постають перед сучасною школою і педагогічною наукою, є виховання позитивноактивного ставлення учнів до здобуття знань, навчання їх самостійно мислити, оперативно приймати рішення; розвиток інтелектуальних і творчих здібностей та вмінь школярів. Вирішенню цих завдань сприятиме формування в школярів навчальної працелюбності.

У свою чергу формування навчальної працелюбності, розробка технології цього процесу, виявлення умов успішності його реалізації вимагають розкриття і усвідомлення суті навчальної працелюбності як педагогічного феномена, визначення змісту її структурних компонентів.

Проте, як дає підстави свідчити аналіз наукової літератури, вченими досліджувалася головним чином проблема працелюбності школярів, питанням же навчальної працелюбності майже не приділялася увага. Так,

суть працелюбності і її компоненти досліджували І. Свадовський, Я. Неверович, М. Дж. Магераммов та інші вчені; зв'язок працелюбності з психологічними особливостями особистості та іншими психолого-педагогічними процесами розкрито в працях І. Арямова, Б. Теплов, Н. Лея та інших науковців; значення, шляхи та засоби виховання працелюбності і психолого-педагогічна підготовка до праці розглядали Л. Висотіна, М. Гуціна, Я. Розинський, В. Шершаков, А. Смірнов, А. Люлинська, Ш. Агаєв та інші дослідники.

Отже, визначення сутності поняття «навчальна працелюбність», змісту її структурних компонентів залишилося поза увагою науковців.

Мета статті - визначити структуру навчальної працелюбності, проаналізувати зміст її компонентів.

Основна частина. Навчальну працелюбність ми визначаємо як особистісну якість, яка виявляється в яскраво вираженому позитивно - активному ставленні особистості до навчальної діяльності, готовності при виконанні будь-якої навчальної роботи діяти з повною віддачею, здатності тривалий час займатися навчально-пізнавальною діяльністю. Ця особистісна якість сприяє формуванню позитивного ставлення школярів до навчальної праці, активізує їхню навчально-пізнавальну діяльність, перешкоджає перевтомі учнів під час навчальних занять тощо.

На підставі аналізу наукової літератури (В. Лозова, Н. Можяєва, Я. Неверович, В. Паламарчук, О. Попова та інші) нами визначено структуру навчальної працелюбності школярів, яку представлено у вигляді сукупності взаємопов'язаних компонентів, а саме: мотиваційно-цільового, інформаційно-когнітивного, операційно-діяльнісного і особистісно-рефлексивного (рис.1).

Рис.1 Структура навчальної працелюбності

Розглянемо зміст зазначених компонентів навчальної працелюбності відносно школярів.

Мотиваційно-цільовий компонент навчальної працелюбності школярів передбачає наявність мотиву досягнення мети, готовність і інтерес до навчальної праці, постановку і усвідомлення цілей діяльності школяра.

Генетичною основою мотивів є різні потреби людини - первинні (природні) та вторинні (матеріальні й духовні). Більшість потреб людини мають подвійний характер: як життєва необхідність і як прагнення задовольнити духовні запити.

Однією з характерних особливостей мотивів навчально-пізнавальної діяльності школяра є те, що вони мають на меті, передусім, розкриття творчих сил і здібностей учня, його всебічного й гармонійного розвитку. Це дає підстави стверджувати, що в основі мотивів навчально-пізнавальної діяльності школяра лежать духовні потреби, адже саме в навчання формує й задовольняє велику гаму інтелектуальних, морально-вольових, естетичних потреб молоді людини.

Для виховання навчальної працелюбності важливо зрозуміти, які потреби школярів формуються в ході цього процесу. Такими є потреба в постійній діяльності, потреба в новизні, в емоційному насиченні, потреба в рефлексії і самооцінці тощо.

Для нашого дослідження важливими є висновки науковців (Д.

Кікнадзе, О. Леонтєва, А. Маркової та інших) щодо формування мотивації діяльності:

1. Мотив викликається тільки тією потребою або тими потребами, що в конкретній ситуації набувають найбільш об'єктивної і суб'єктивної цінності. Знання й загалом здібність оцінювання дії відіграють одну з вирішальних ролей у виникненні мотиву, тому, вважає Д. Кікнадзе, однією з умов виховання мотиву є інтелектуальне виховання й освіта [3, с. 55].

2. У процесі мотивації людина не тільки усвідомлює свої потреби, способи і засоби діяльності їх задоволення, а й обирає предмет потреби з урахуванням індивідуального характеру самих потреб. Мотив як усвідомлене збудження для певної дії, власне, і формується в міру того, як людина враховує, оцінює, зважає обставини, за яких вона перебуває й усвідомлює мету, що перед нею постає.

На основі результатів аналізу наукової літератури (В. Лозова, А. Маркова, Г. Щукіна та ін.), ми зробили спробу виділити пріоритетні мотиви, що виникають в учнів на основі потреб та стимулюють і мобілізують їх на прояв активної позиції в навчальній діяльності, що сприяє решт у решт формуванню їхньої працелюбності, а саме:

- ставлення до навчально-пізнавальної діяльності як до цінності;
- пізнавальний інтерес, який у динаміці свого розвитку може перетворюватися у схильність як вияв потреби в діяльності (у нашому випадку - навчально-пізнавальної), що викликає інтерес;
- прагнення до особистого удосконалення, що пов'язане з намаганням прискорити темпи власного інтелектуального розвитку, зайняти гідне місце у своєму оточенні, домогтися визнання, поваги;
- потреба у спілкуванні з друзями, бажання співробітничати з ними у навчальній діяльності;
- обов'язки, що пов'язані з необхідністю систематично відвідувати заняття, виконувати вимоги навчальної програми;
- прагнення бути схожим на тих, хто досяг певних успіхів у

навчальній діяльності або має особливі якості й достоїнства, набуті в результаті занять.

Якщо інтерес складається на основі відповідних потреб, то на його підґрунті, у свою чергу, формується мета діяльності. Потреба має відбиватися в інтересі, сконцентровувати увагу учня на певних явищах, аспектах навчально-пізнавальної діяльності для того, щоб у результаті складних психічних процесів відбиття, уяви, інтуїції був у змозі з'явитися ідеальний образ бажаного результату - мета.

Водночас мета автоматично не виникає слідом за інтересом. «Мета, - слушно зазначає А. Г ендін, - відбиває потребу крізь призму інтересу. Інтерес ніби висвітлює ті сторони об'єктивної дійсності, на які в силу природи суб'єкта слід спрямовувати його дії, необхідні для задоволення потреб» [1, с.108]. У меті трансформуються, зазвичай, найбільш значущі інтереси суб'єкта, які зумовлюються найбільш важливими для людини потребами.

Навчально-пізнавальна діяльність, що зумовлюється мотиваційно-цільовим комплексом, змінює освітнє середовище школяра. Нове середовище з необхідністю викликає нові потреби суб'єкта, який сам змінюється у процесі діяльності. Кількісні та якісні зміни потреби зумовлюють подальший розвиток інтересів, на основі яких формуються нові цілі. Це приводить до нового циклу практичної діяльності, спрямованого на перетворення середовища, що не задовольняє школяра [1, с.111].

Зазначимо, що важливу роль у вихованні навчальної працелюбності школярів відіграє емоційно-почуттєва сфера, оскільки мотиви діють не безпосередньо, а через механізм «емоційної корекції поведінки» (О. Запорожець): емоції оцінюють особистісний сенс подій, що відбуваються, і у випадку невідповідності цього сенсу мотиву змінюють загальну спрямованість діяльності особистості [8, с. 219].

Інформаційно-когнітивний компонент навчальної працелюбності характеризується сукупністю знань, які дають можливість учням опанувати

способами і набути досвід навчально-пізнавальної діяльності. До таких знань ми віднесли: а) знання про планування, форми, методи і засоби навчально-пізнавальної діяльності; б) знання про можливі джерела отримання інформації та набуття нових знань (літературні джерела - наукові, науково-популярні, словникові, газети, журнали тощо; засоби масової інформації - телебачення, мережа Інтернет тощо); в) знання щодо наукової організації навчальної праці; г) способів самовиховання, що дозволяють учням самовдосконалювати особистісні якості, які характеризують навчальну працелюбність.

Операційно-діяльнісний компонент навчальної працелюбності включає вміння, які забезпечують навчальну працелюбність школярів, до яких відносимо: 1) уміння працювати з різними джерелами інформації; 2) загальнонавчальні вміння; 3) уміння вибудовувати власну навчально-пізнавальну діяльність відповідно до вимог наукової організації праці; 4) уміння самовиховної діяльності.

Особистісно-рефлексійний компонент навчальної працелюбності школярів визначається, на наш погляд, такими якостями, як цілеспрямованість, відповідальність, самостійність, ініціативність, витримка, рішучість, наполегливість, організованість, дисциплінованість, сміливість, здатність до рефлексії. Коротко схарактеризуємо зазначені якості.

Цілеспрямованість полягає в здатності школяра керуватися в своїх діях і вчинках загальними і стійкими цілями, обумовленими його твердими переконаннями. Недостатня цілеспрямованість у навчанні, яка часто є свідченням слабкості школяра, характеризується відсутністю у нього стійких загальних цілей у навчанні і схильністю у зв'язку з цим легко піддаватися випадковим спонуканням, бажанням.

Відповідальність полягає в здатності школяра керуватися у своїх вчинках стійкими принципами, моральними переконаннями в процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Самостійність виявляється в прагненні школяра обходитися в

навчанні без чужої допомоги, а також в його здатності критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до своїх поглядів і переконань.

Ініціативність характеризується здатністю школяра всупереч існуючим у особистості стереотипам знаходити нові, нешаблонні рішення навчальних завдань і засоби їх досягнення.

Несамостійність і безініціативність волі особливо виразно виступають у формі *навіюваності* і *негативізму*, який являють собою яскравий прояв слабовілля школяра. Навіюваність виявляється в схильності школяра легко піддаватися чужим впливам, пропозиціям або порадам, приймати і виконувати їх без достатньої об'єктивної підстави, а негативізм - у схильності школяра відкидати сторонні впливи, діяти всупереч ним, незважаючи на відсутність доступних об'єктивних підстав для цього.

Витримка є важливою якістю для виховання навчальної працелюбності, оскільки вона допомагає учневі гальмувати небажані спонукання і не допускати дій, що перешкоджають досягненню поставленої мети навчально-пізнавальної діяльності.

Рішучість, сміливість і наполегливість стимулюють активний вибір дій школяра, потрібні учневі для переборення труднощів в навчанні, енергійно діяти і досягати кінцевої мети, виборювати страх і невпевненість у своїх діях. Ненаполегливі школярі можуть з початку виявити навіть велику енергію, однак вони швидко починають її послабляти, «видихаються» і припиняють свої дії.

Організованість і дисциплінованість допомагають учневі керуватися у своїй діяльності твердо наміченим планом, правильно вибудувати власну навчально-пізнавальну діяльність, свідомо підкоряти свою поведінку школяра загальноприйнятим нормам, установленому порядку.

Здатність до рефлексії визначається вміння аналізувати результати власної діяльності; здійснювати рефлексивний аналіз результативності способів і засобів, що застосовувалися школярем в процесі навчально-пізнавальної діяльності; співвідносити задум і його реалізацію.

Висновок. Розв'язання проблеми формування навчальної працелюбності школярів вимагає з'ясування її структури, визначення змісту її структурних компонентів. Без цього не можливо визначити етапи цього процесу, умови успішності та розробити науково-методичне забезпечення їх реалізації. На підставі аналізу наукової літератури визначено компоненти структури навчальної працелюбності: мотиваційно- цільовий, інформаційно-когнітивний, операційно-діяльнісний, особистіс- но-рефлексивний і надано їх змістове наповнення.

Література:

1. Гендин А. М. Потребности, интерес, цель как факторы детерминации человеческой деятельности / А.М. Гендин // Проблемы философии и научного коммунизма. - Красноярск, 1971. - Вып. 6. - 107 с.
2. Гильбух Ю. З. Психология трудового воспитания школьников / Ю.З. Гильбух, Е.П. Верещак. — К. : Рад. школа, 1987.
3. Кикнадзе Д. А. Потребности. Поведение. Воспитание. / Д.А. Кикнадзе. - М.: «Мысль», 1968. - 148 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М. : Политиздат, 1977. - 304 с.
5. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В.І. Лозова. - Харків: "ОВС", 2000. - 164 с.
6. Маркова А. Мотивация учения и ее воспитание у школьников / А. Маркова А., А. Орлов, Л. Фридман. - М. : Педагогика, 1983. - 64 с.
7. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: Пособие для учителя. - М. : Просвещение, 1983. - 96 с.
8. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. - 2е изд., испр. и доп. - М. : Политиздат, 1990 с. - 494 с.
9. Психология современного подростка/ Д. И. Фельдштейн, Т. Н. Бостанджиева, И. М. Вереникина и др.; под. ред. Д. И. Фельдштейна. - М. : Педагогика, 1987. - 240 с.